

Katsauksia ja keskustelua

Taloustieteen nobelit kliometrikoille

RIITTA HJERPPE

Kun prof. Sven-Erik Åström ja hänen silloinen tohtorioppilaansa Per Schybergson kiersivät keväällä 1966 hankkimassa tukea talous- ja sosiaalhistorian laitoksen perustamiselle Helsingin yliopistoon, heillä oli mukanaan käsikassarana taloushistorian uusinta arsenaalia: Robert W. Fogelin, Douglass C. Northin ja eräiden muiden ns. uuden taloushistorian edustajien teoksia.

Tänä vuonna taloustieteen Nobel-palkinnot annettiin Robert W. Fogelille (s. 1927, University of Chicago) ja Douglass C. Northille (s. 1920, University of Washington). He saivat tunnustuksen siitä, että olivat "uudistaneet taloushistorian tutkimusta käyttämällä talousteoriaa ja kvantitatiivisia menetelmiä selittääkseen taloudellista kehitystä ja institutionaalisia muutoksia".

1. Uusi taloushistoria: historian tutkimuksen radikalismia 60-luvulla

Uuden taloushistorian 'lähtölaukauksena' pidetään Alfred H. Conradin ja John R. Meyerin

* Kiitän dos. Pertti Haapalaa, Robert Fogelia koskevista luentomateriaalista ja VTL Vappu Ikosta tiedonhankinnasta.

artikkelia "The Economics of Slavery in the Antebellum South" vuodelta 1958. Siinä tutkittiin orjuuden kannattavuutta tuotantofunktioiden avulla (puuvillan ja tupakan tuotantofunktiot sekä orjien eli keskeisen tuotannon tekijän tuotantofunktio). Paitsi tutkimustapa myös tutkimustulos, että orjien pito oli taloudellisesti kannattavaa oli käänteentekevä. Sillä kumottiin vakiintunut käsitys, että Yhdysvaltain sisällissota oli itse asiassa tarpeeton, koska orjien pito olisi kannattamattomana pian lakannut muutenkin.

Conradin ja Meyerin työ oli alkanut Harvardissa Alexander Gerschenkronin johtamassa seminaarissa. Vuodesta 1959 työtä jatkettiin Harvardiin perustetussa Economic History Workshopissa. Ensimmäinen taloushistorioitsijoiden kokous, joka keskittyi uuteen taloushistoriaan pidettiin joulukuussa 1960 Purduen yliopistossa (Seminar on Quantitative Methods in Economic History).

Uudessa taloushistoriassa oli "uutta" taloustieteen teorioiden eksplisiittinen käyttö, järjestelmällinen kvantifiointi ja tilastotieteen menetelmät. Uutta taloushistoriaa onkin nimitetty myös ekonometriseksi historiaksi tai kliometriaksi (Klio tai Kleio oli historian muusa kreikkalaisessa mytologiassa).

2. Fogel ja kontrafaktuaaliset hypoteesit

Robert W. Fogel on professori Chicagon yliopistossa, jossa hän nykyisin johtaa tutkimuslaitosta "Center for Population Economics".

Robert Fogelin nosti 1960-luvulla kuuluisuuteen teos *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*. Siinä Fogel testasi hypoteesia rautateiden korvaamattomuudesta Yhdysvaltain taloudellisessa kehityksessä. Fogelin mukaan rautatiet olivat korvaamattomia vain, jos voidaan näyttää, että ilman rautateitä ts. muita liikennemuotoja kehittään ja käyttäen, Yhdysvaltain kansantuote olisi jonakin tietynä vuotena ollut paljon toteutunutta pienempi. Kuljetuspalvelujen tarjoajana rautatiet kilpailivat vesiteiden kanssa. Fogel esitti ns. kontrafaktuaalisen hypoteesin: jos rautateitä ei olisi ollut, vesiteitä olisi rakennettu enemmän. Rakentamalla noin 7000 km enemmän kanavia 93 prosenttia vuonna 1890 käytössä olleesta viljelysmaasta olisi ollut 60 km:n päässä kulkukelpoisista vesireiteistä. Tulokseksi tuli arvio, että ilman rautateitä Yhdysvaltain kansantuote olisi ollut 7 prosenttia toteutunutta alhaisempi vuonna 1890. Rautatiet olisivat siten olleet melko pitkälle korvattavissa vaihtoehtoisella liikenneverkolla.

Vuonna 1974 Fogel käynnisti yhdessä kollegansa, University of Rochesterin professorin, Stanley Engermanin kanssa taloushistorian kaikkien aikojen vilkkaimman tieteellisen keskustelun teoksellaan *Time on the Cross, The Economics of American Negro Slavery* (ks. tuonnempaa). Siinä Fogel ja Engerman vahvistivat uuden taloushistorian menetelmin Conradin ja Meyerin tuloksia, joiden mukaan orjuus oli taloudellisessa mielessä tehokas järjestelmä.

1980-luvun lopulla Fogel palasi orjuuden taloushistoriaan ja julkaisi neliosaisen orjuuden historian *Without Consent or Contract*. Tämän

tutkimuksen painopiste on politiikassa, ideologiassa ja moraalissa; numeerinen perusaineisto on sama kuin aiemminkin. Nyt Fogel kuitenkin esitti kokonaan uuden tulkinnan orjuudesta, jonka mukaan orjuuden tuomitseminen ei perustunut oikeisiin faktoihin vaan ideologiasta johdettuihin yleistyksiin. Talouden ja politiikan analyttinen erottaminen Fogelin mukaan paljastaa orjuuden vastustamisen ristiriitaisuuden. Orjien taloudellista ja poliittista tasa-arvoahan ei toteutettu, kun heidät oli vapautettu. Kysymyksessä oli pikemminkin orjuuden vastustajien omien etujen säilyttäminen orjatalouteen perustuvan etelän uhan edessä.

Viime aikoina Fogel on siirtynyt uudelle tutkimusalueelle ja hän on julkaissut joukon artikkeleita mm. NBER Working Paper -sarjassa. Nimi yhdellä kansilehdellä "The Conquest of High Mortality and Hunger in Europe and America" kertoo tutkimuskohteesta. Kliometrian menetelmin Fogel on päätenyt joukkoon uusia väitteitä Euroopan ja Amerikan väestökehityksen perusteeseistä. Uutuutena tässä on lisäksi rajanylitys biolääketieteeseen. Fogelin väittämiä on mm. että kriisikuolleisuuden vähenemisellä (sodat, nälkä, poikkeukselliset epidemiat) on ollut kuolleisuuden laskussa vain vähäinen merkitys. Kroonisen aliravitsemuksen poistuminen selittää ehkä suurimman osan kuolleisuuden vähenemisestä vuosina 1780-1880. Sitä ei olisi voitu poistaa inhimillisemmällä politiikalla, vaan se edellytti tuotantoteknologian huomattavaa edistymistä.

Kun Euroopan ja Yhdysvaltain väestöhistoriasta löytyy paljon yhtymäkohtia tämän päivän kehitysmaihin, historiallinen vertailuaineisto auttaa kohdentamaan kysymyksiä oikein: mikä on ravitsemuksen, rokotuksen, veden, sosiaalisten olojen, normien tai politiikan osuus ns. väestöongelmassa. Nämä Fogelin uudet tulokset odottavat vielä jatkotutkimuksia sekä julkistamista työpapereiden lukijoita laajemmalle yleisölle.

3. North, omistusoikeudet ja instituutiot

Douglass C. Northin varhaisia töitä on talouden kasvumallin kehittäminen Amerikan taloudelle 1790-1860 (1961). Hän käytti siinä yksinkertaista talusteoriaa. Teos on lisäksi hyvin kvantitatiivinen otteeltaan: runsailla tilastoilla, Northin itsensä laskemilla vaihtotasesarjoilla, vienti ja tuontihintaindeksillä jne. kuvataan talouden kehitystä eräänlaisen mallin kehikossa.

1960-luvulla North kirjoitti yhden taloushistorian siteeratuimmista artikkeleista "Sources of Productivity Change in Ocean Shipping, 1600-1850" (1968). Jo siinä esiintyy sittemmin hänen tuotannossaan punaisena lankana kulkevien omistusoikeuksien ja instituutioiden merkitys taloudelliselle kehitykselle. Näitä tekijöitä hän pitää teknologisakin muutoksia merkitävimpinä. North argumentoi yhdessä Robert *Thomasin* kanssa kirjoittamansa teoksen alkiossa: "Tehokas taloudellinen organisaatio on taloudellisen kasvun avain; tehokkaan taloudellisen organisaation ansiosta Länsi-Euroopan talous on kasvanut. Tehokas organisaatio tarkoittaa sellaisten instituutioiden ja omistusoikeuksien perustamista, jotka luovat insentiivejä yksilöllisille taloudellisille toimille... Insentiivien puuttuminen puolestaan johtaa yhteiskunnan stationääriseen tilaan... Innovaatio, skaalatuotot, koulutus, pääoman akkumulaatio eivät ole kasvutekijöitä, vaan ne ovat kasvua. Kasvua ei tapahdu, mikäli taloudellinen organisaatio ei ole tehokas." (North – Thomas 1973, s. 1-2).

Northin päätyönä on pidettävä teosta *Structure and Change in Economic History* (1981). Siinä hän talouden muutoksen lisäksi pyrkii selittämään, miten rakenteet muuttuvat; rakenteilla hän tarkoittaa poliittisia ja taloudellisia instituutioita, teknologiaa, demografiaa ja yhteiskunnan ideologiaa. Analyysi perustuu kolmeen muuttajaan: omistusoikeuteen, joka luo insentiivit taloudelliselle toiminnalle, valtioon, joka määrittelee ja huolehtii omistusoikeuden toteutumisesta, ja ideologiaan, moraalisten ja eet-

tisten uskomusten järjestelmään, jonka mukaisesti yksilölliset tavoitteet muuttuvat toiminnaksi. 1980-luvulla hän on kehittänyt ideoitaan eteenpäin eräissä artikkeleissa ja teoksessa *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (1990).

Northin keskeinen työkalu on transaktiokustannusten käsite, jota hän on arvioinut myös empiirisesti Yhdysvaltain taloudelle vuosina 1870-1970 (North – Wallis 1986). Hän keskustelee transaktiokustannusten noususta eli poliittiseen ja taloudelliseen järjestelmään sidottujen resurssien kasvusta, joka heijastuu hallinnon ja sen instituutioiden paisumisena sekä markkinoiden vastauksena tähän. Northin aiheet ovat nykyisin mitä ajankohtaisimpia, kun pohditaan Itä-Euroopan muuttunutta tilannetta.

Northin tavasta selittää kehitystä voi ottaa esimerkin siitä, miten hän käsittelee teoksisaan feodalismia. Feodalismi oli Northin tulkinnan mukaan järjestelmä, jossa maaorjat vaihtoivat työtä kartanon isännän suojelua sekä lain ja järjestyksen pitoa vastaan aikana, jolloin omistusoikeudet olivat heikosti määriteltyjä. Feodalismi muuttui kapitalismiksi kansallisvaltion ja sellaisen lainsäädännön synnyn myötä, missä määriteltiin inhimillisten ja fyysisten varojen omistusoikeus. Tämä poikkesi radikaalilla tavalla vakiintuneesta selityksestä feodalismiin muuttumisesta kapitalismiksi.

4. Tuomiosta arvostukseen

Olen esitellyt aiemmin kahteen kertaan uutta taloushistoriaa tämän aikakauskirjan palstoilla vuonna 1971 ja 1980. Molemmassa katsauksissa Robert W. Fogelilla on keskeinen asema. Douglass C. Northin olen myös maininnut muutamaan kertaan, mutta jättänyt vähemmälle huomiolle – ehkä aiheetta. Vuonna 1980 pohdin, että olisi aika keksiä parempi nimi uudelle taloushistorialle, koska se selvästi oli vakiinnutnantuun asemansa taloushistoriassa tärkeänä paradigmana.

Katsauksieni motiivina olivat aikoinaan uuden taloushistorian käynnistämät vilkkaat keskustelut. Yhdysvalloissa keskusteltiin 1960-luvulla uuden menetelmän puolesta ja sitä vastaan. Uudet tutkijat tulivat taloushistoriaan taloustieteen puolelta. He etsivät historiasta 'lakeja' taloustieteilijän tapaan. He eivät ymmärtäneet paljonkaan vanhan taloushistorioitsijapolven 'faktojen kerääjiä' ja 'kehityksen ymmärtäjiä'. 'Nuoret' taas olivat 'vanhojen' mielestä uuden taloustieteen 'insinöörejä' tilastollisine analyyseineen ja tietokoneineen.

Traditionalistit pitivät uutta taloushistoriaa paitsi vaikeatajuisena myös ikävänä, koska siitä puuttui kuvailevien detaljien runsautta, mutta myös liian yksipuolisena, kun mallien avulla 'etukäteen' määrättiin, mitä muuttujia käsiteltiin. Traditionalistien yksi puolestapuhuja Fritz Redlich piti uuden taloushistorian pahimpana piirteenä kontrafaktuaalista menetelmää, joka tekee siitä kvasihistoriaa (Hjerppe 1971, 1980).

Keskustelu Fogelin ympärillä ryöpsähti uudelleen käyntiin 1970-luvun puolivälissä, mutta silloin asialla olivat uuden taloushistorian edustajat. Keskustelu ja kritiikki kohdistuivat *Time on the Crossin* 'liian miellyttävään' kuvaan orjuudesta. Eräs kriitikoista Kenneth M. Stampf totesi, että Fogelin ja Engermanin halu saada orjuus sopimaan neoklassiseen käyttäytymismalliin vaati, että kaikki muukin piti saada näyttämään rationaaliselta. "Näytti siltä, että 'neoklassisina' kapitalisteina orjanomistajat olivat onnistuneet istuttamaan oman viktoriaanisen moraalin ja protestanttisen työn etiikan käsitöksensä orjiinsa" (Ks. Hjerppe 1980).

Vastustajien mielipiteet koottiin teokseen *Reckoning with slavery*. Kiivaat keskustelut orjuuskysymyksen ympärillä on ymmärrettävää vähän samaan tapaan kuin kansalaissodan nouseminen tutkimuksen ja keskustelun kohteeksi uudelleen ja uudelleen Suomessa. Amerikkalaiset taloushistorioitsijat ovat jälkikäteen arvioineet keskustelua toteamalla mm. että käydyllä mielipiteiden vaihto oli ylipäättään mahdollista, koska tekijät ovat esittäneet joh-

topäätöstensä perustelut yksityiskohtaisesti.

Kritiikistä huolimatta – vaiko sen julkisuuteen nostamana – uusi taloushistoria on saavuttanut vankan jalansijan Amerikan yliopistojen taloustieteen erikoistumishaarana. Sen suosio Euroopassa on jäänyt paljon vähäisemmäksi. Tätä Rolf H. Dumke on selittänyt sillä, että taloushistoria Euroopassa on yleensä historian erikoistumisalana. Täällä taloushistorian virkojen hakijoita arvioivat perinteisen historian edustajat. Tällöin uuteen taloushistoriaan ei kannata uhrata aikaa ja vaivaa (Dumke 1992). Saksa käy hyvänä esimerkkinä tästä. Uuden taloushistorian vahvimmat jalansijat tällä hetkellä Euroopassa ovat Hollannissa, Isossa-Britanniassa, Skandinaviassa ja Espanjassa.

5. Miksi Fogel ja North?

Miksi sitten nobelit myönnettiin juuri Fogelille ja Northille? Kiistatta he ovat olleet ja ovat näkyviä uuden taloushistorian edustajia. Taloushistoriaan on odotettu taloustieteen Nobel-palkintoa jo pitkään. Tämä on ensimmäinen Nobel-palkinto suoranaisesti taloushistoriaan, vaikka Simon Kuznetsia yhtä hyvin taloushistorioitsijat kuin taloustieteilijät pitävät omana miehenään. On pitkälti Fogelin ja Northin kuten muidenkin uuden taloushistorian edustajien ansiota, että taloushistorian arvostus on selvästi kohonnut taloustieteilijöiden silmissä viime vuosikymmeninä. Gavin Wrightin mukaan olisi kuitenkin virhe määritellä taloushistoria taloustieteeksi, jota sovelletaan vanhaan aineistoon. Sen sijaan taloushistorialla on paljon annettavaa taloustieteelle, koska taloudelliselle maailmalle mennyt aika on merkittävä. Esimerkiksi resurssien allokaatioon eivät vaikuta vain ajankohdan t preferenssit ja teknologia mutta myös kokemukset ja suoritukset menneisyydessä. Lähtökohdan olosuhteet ovat merkittäviä, tapahtuminen historiallinen järjestys on tärkeä, ja samanlainen sysäys saattaa aiheuttaa varsin erilaisia reaktioita eri aikoi-

na (Hjerppe 1980). Mm. Barry *Eichengreenin*, Robert J. *Barron*, Christina *Romerin* ja Paul M. *Romerin* viimeaikaiset työt yhdistävät erinomaisella tavalla taloustieteen ja taloushistorian menetelmiä ja saavutuksia.

Vähän jälkijättöiseltä tuntuu se, että uutta taloushistoriaa palkitaan vasta näin pitkän ajan päästä. Uuden taloushistorian kuumimmat keskusteluthan käytiin 1960- ja 1970-luvulla, ja ne on miltei unohdettu taloushistorioitsijoidenkin piirissä.¹ Tyypillistä kuitenkin on, että Nobel-tunnustus annetaan kauan sitten tehdystä työstä. Fogel ja North ovat kuitenkin pysyneet 'otsikoissa': Northin teoksia luetaan kurssikirjoina, Fogelin uudet teesit väestöhistoriasta pyörivät kansainvälisten kokousten keskusteluissa.

Syyskuun alussa 1993 Tanskan tunnettu taloushistorioitsija ja Carlsberg-Säätiön johtaja Kristof *Glamann* kutsui 70-vuotispäivilleen ikätoverinsa, maailman taloushistorian kerman. Ruotsin kansainvälisesti tunnetuimman taloushistorioitsijan Lennart *Jörbergin* terveiset, että Nobel-palkinto annetaan tänä vuonna taloushistoriaan, herätti varmaan suunnatonta innostusta. Ei liene luvatonta arvata, että Carlsberg-Säätiön ylellisissä tiloissa keskusteltiin kuumeisesti sopivista henkilöistä ja enemmän tai vähemmän demokraattisesti päädyttiin Fogeliin ja Northiin. Ei mikään huono valinta.

Kirjallisuus

- Conrad, Alfred H. - Meyer, John R. (1958): "The Economics of Slavery in the Antebellum South", *JOURNAL OF POLITICAL ECONOMY*, LXVI, korjattuna painettu uudestaan teoksissa Conrad, Alfred H. - Meyer, John R. (1964): *The Economics of Slavery*, Chicago. ja Conrad, Alfred H. - Meyer, John R. (1965): *Studies in Econometric History*, London.
- Dumke, Rolf H. (1992): "The Future of Cliometric History – A European View", *Scandinavian Economic History Review*, Vol XL, 3-28.
- Fogel, Robert W. (1964): *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*, Baltimore, Maryland.
- Fogel, Robert W. (1989-1990): *Without Consent or Contract, Vol. 1, The Rise and Fall of American Slavery, Vol. 2, Evidence and Methods, Vols 3-4, Working Papers 1-2*, New York (Norton).
- Fogel, Robert W. (1990): *The Conquest of High Mortality and Hunger in Europe and America: Timing and Mechanisms*, Working Paper Series on Historical Factors in Long Run Growth, Working Paper No. 16, NBER, Cambridge, Mass.
- Fogel, Robert W. – Engerman, Stanley L. (1974) *Time on the Cross, The Economics of American Negro Slavery*, Boston.
- Hjerppe, Riitta (1971): "Uusi taloushistoria", *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 342-350.
- Hjerppe, Riitta (1980): "Entä nyt 'uusi taloushistoria'? Orjuuden taloushistoria 1970-luvulla", *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 145-153.
- North, Douglass C. (1961): *The Economic Growth of the United States, 1790-1860*, New York.
- North, Douglass C. (1968): "Sources of Productivity Change in Ocean Shipping, 1600-1850", *Journal of Political Economy*, Vol 76, 953-970.
- North, Douglass C. (1981): *Structure and Change in Economic History*, New York.
- North, Douglass C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge.
- North, Douglass C. – Thomas, Robert Paul (1973): *The Rise of the Western World, A New Economic History*, Cambridge.
- North, Douglass C. – Wallis, John (1986): "Measuring the Transaction Sector in the American Economy, 1870-1970", *Long-Term Factors in American Economic Growth*,

¹ Ei kuitenkaan kokonaan unohdettu, ks. esim. Platt (1989) ja Dumke (1992).

- Income and Wealth 51, toim. Stanley L. Engerman and Robert E. Gallman, Chicago, 95-161.
- Platt, D.C.M. (1989): *Mickey Mouse Numbers* in *World History*, London (Macmillan).
- Reckoning with Slavery, A Critical Study in the Quantitative History of American Negro Slavery*, (1976) New York.